

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0142

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Tabula Septuagesima Tertia

Ramum exhibet *Mangii Caseolaris albi*.

Ubi Litt. A. ejus fructum denotat.

Tabula Septuagesima Quarta

Ramum exhibet *Mangii Caseolaris rubri*.

Tabula Septuagesima Quinta

Ramum exhibet *Mangii Caseolaris rubri*,
In quo ad Litt. A. *Eruca Amboinensis* magna conspicitur.

- B. Vero ipsam denotat folliculo inclusam.
C. Folliculus apertus est.
D. Vero Papilio est ex præcedenti *Eruca* generatus.
E. E. Folliculus est *Eruca* Bengalensis *Tesser* vocatæ.

OBSERVATIO.

Hæc est *Blatti H. Malab. part. 3. Tab. 40.* vel saltem ejus species, uti ex figurarum *comparatione patet*; & a *Rumphio* supra etiam adnotatum est.

CAPUT SEXAGESIMUM
TERTIUM.*Mangium album. Caju Api Api.*

Tertium *Mangi* genus est album, juxta regionum varietatem varias exhibens species seu varietates, vulgarem vero ac communem ejus formam describemus, quæ in Amboina observatur, a qua reliquæ haud multum discrepant: Hæc itaque humilis est arbor, quæ aliquando tantum frutescit.

Trunci cortex glaber est & cinereus: Folia vero cum prima conveniunt specie, sed sunt breviora, & subrotunda, oblongam referentia ligulam, excepto quod juniora in obtusum desinant apicem, quatuor & quinque pollices longa, binos digitos lata, interfunt vero quædam adeo breviora & acuta, ut *Salviæ* folia referant, superne intense viridia & glabra, inferne gilva & cinerea, ad tactum mollia, acsi lanuginosa essent, suntque crassa, pingua, paucisque costis per-texta, saporis falsi cum parva amaritie.

Bina plerumque sibi invicem obponuntur, vel loco alterius novus ibi progerminat ramulus. Flores pusillis in racemis simul excresecunt squallide alben-tes, longa gerentes stamina. Fructus gemini & bigemini simul dependent magnitudine biobulorum, plani, parumque incurvi, instar semi-Lunæ, vel instar juniorum *Nam-Nam* fructuum, in brevem durum-que desinentes apicem, qui semper ad concavam extenditur partem, exterius autem sunt lanuginosi & æquales, ex gilvo & viridi mixti colore, tenui obducti pellicula, quæ digito facile separari potest, sub hac nucleis reconditur eandem gerens formam, exterius fuscam, interne albicantem, seu pallide virentem, quæ sese in quatuor explicat foliola instar libelli, inque medio obcludit album quasi penicillum *Gossypii* turundam referens, quæ ab utraque parte bina emittit foliola, & exteriori necitur petiolo.

In Macassar & Occidentalibus insulis hæc arbor adeo vasta est, ut vir vix eam complecti possit, ejus quoque fructus ibi multo sunt majores, instar semi-perfecti nempe *Nam-Nam* fructus, vel instar illorum litorei *Catti Catti*, ejusdem cæterum formæ, quatuor quinqueve simul dependentes: Ejus nucleis in tot quoque sese aperit foliola, ibique multum ad cibum expetitur.

Vulgaris trunci lignum albicat, molle est, fungosum, sique transversim cædatur, ex meris compositum videtur circulis instar *Musæ stipitis*, sed multo arctioribus:

Tom. III.

De drie- en zeventigste Plaat

Vertoont een Tak van het *Mangium Caseolare album*, ofte de witte Kaasdragende Mangie-Boom.
Alwaar Litt. A. deszelfs vrucht aanwyft.

De vier- en zeventigste Plaat

Vertoont een Tak van het *Mangium Caseolare rubrum*, ofte de roode Kaasdragende Mangie-Boom.

De vyf- en zeventigste Plaat

Vertoont een Tak van de roode Kaasdragende Mangie-Boom. Waar op by Litt. A. gezien wert de groote Amboinsche *Rupze*, die op deze Boom aalt.
B. Wyft aan dezelve in zyn buysje toegesponnen.
C. Vertoont het open buysje.
D. Is de *Kapel*, die uyt de *Rupze* voortkomt.
E. E. Zyn buysjes van den Bengaalsche *Rupze*, *Tesser* genaamt.

AANMERKING.

Dit is de *Blatti* van de *Hortus Malab. part. 3. Tab. 40.* ofte ten minste daar een medezoorde van, zo als uit de vergelyking der Figuren blykt, en van *Rumphius* boven ook aangemerkt is.

LXIII. HOOFDSTUK.

De witte Mangi-Boom.

Het derde geslacht van 't *Mangi* is 't witte, na de verscheidenheid der Eylanden eenige verandering vertonende; dog wy zullen de gemeene gedaante beschryven, die men in Amboina ziet, waar van de andere niet veel afwyken. Alhier dan is 't een lagen boom, die zomtyds een struyk blyft.

De scherpe des stams is ligt-graauw en even. De bladeren komen met 't eerste geslacht overeen, dog zyn korter, en van vooren rond, een langwerpige leepel gelykende, bebalven dat de jonge een stompe spits hebben, vier en vyf duymen lang, en twee vingers breed, dog daar loopen 'er ook onder zo kort en spits, datze de zaaly-bladeren gelyken, boven hoog-groen en glad, van onderen vaal en witachtig, zagt in 't aantasten als of 't wollig waren, dik, vet, en met answigige roven door-regen, van smaak zigtig, met een kleene bitterheid.

Zy staan gemeenlyk twee en twee tegen malkander, of in plaats van 't tweede een nieuw takken hebbende. De bloemen komen voort op korte trosjes by malkander, zyn vuyl-wit, met lange draadjes voorzien. De vruchten hangen twee en vier by malkander, in de grootte van dubbeltsjes, plat, en een weinig scheef, als een halve maan, of gelyk de jonge vruchten van *Nam-Nam*, met een kort en hard spitsje voor aan, 't welk altyd na de bolle zyde ziet; buyten zynze mede wolachtig en even, uyt den vaalen en groenen gemengt, met een dun velleken bedekt, 't welk men met de vinger ligt afwryven kan: Daar onder leyd een heeft van het zelfde fatsoen, buyten bruyn, binnen witachtig, of ligt-groen, die zig in vier blaadjes, als een boekje, opend, en in de midden verborgen houdt een wit quastje, als een propje van Catoen, te weerzyden twee blaadjes hebbende, en 't is aan de buytenste steel vast.

Op Macassar en de Westelyke Eylanden, werd dezen boom zo groot, dat hem pas een man omvatten kan. De vruchten zyn aldaar ook veel grooter, te weten als een half wasfen *Nam-Nam*, of als de vruchten van strand *Catti Catti*, anders van het zelfde fatsoen, en vier en vyf by malkander hangende. De korf laat zig ook in zo veel blaadjes deelen, en werd aldaar veel tot de kost gezocht.

't Hout van de gemeene stammen is wit, week, voors, en als men 't dwers over kapt, zo schynt 't van enkele circulen gemaakt te zyn, gelyk een *Pisang*-stronk, dog veel

ribus: Per longitudinem dissectum, longas exhibet venas instar Pinastris, sique viride sit, succosum est, sed cito exsiccat ac leve est, ac facillime ignem concipit, quem vaporans fovet, nec exstinguitur, nisi totum in cineres conversum. Si hæ arbores fenescant & crassescant, intus cor gerunt fuscum seu nigricans instar Canawa, sed non crassius est pollice, circumjectum vero lignum cruris crassitiem gerit, satisque durum est, & quam maxime durabile, unde & in quibusdam insulis ad ædium postes adhibetur.

Binæ proprie hujus arboris obcurrunt species, foliis externaque forma sibi similes, nigra nempe, cujus lignum cinereum est, & alba lignum gerens album, utrumque vero nigrum habet cor, atque arborum trunci vetusti interius concavi sunt, ultimumque tantummodo lignum foco inservit, licet sit viride.

Nomen. Latine Mangium album ab albo foliorum colore. Malaice Mangi Mangi Poeti, sed proprie Caju Api Api, h. e. Lignum Ignarium ab ejus usu. Macassarice Pepe Pepe, in Cerama Affi Affi, quæ utraque nomina eandem cum præcedenti habent significationem. Amboinice Watta Cumban & Cuban, ac si quis diceret Mangi Mangi florentem, quum certis anni temporibus plurimis onusta sit arbor floribus.

Locus. In planis crescit litoribus, non inter altas Mangi Mangi arbores, sed sola, ubi siccum est solum, parvisque mixtum lapillis, plerumque ad flumini ostia & post Mangium fruticans. Invenitur vero in Amboina, Cerama, Boerone, Celebè, & parvis ante Javam insulis.

Ufus. Hoc lignum nil peculiare exhibet tignis, sed foco potissimum inservit ad ignem alendum & conservandum, qui tarde fovendus est, quod apud nostrates fit per cespites & funem ignarium; hoc lignum flammam etiam concipit, si per ventum suscitetur, optimum itaque est trans mare navigantibus, Javanique illud vendunt hisce in fasciculos conligatum, Amboinensibus enim ejus usus fere ignotus est.

Macassares corpus suum diu hisce fructibus nutriunt, si Oryza nimis duro constet pretio, fuscum enim ab exteriori cortice, & interna lanugine depuratum sumunt nucleum, illumque aquæ incoquant, & loco oryza edunt cum aliis cibis: Alii insuper ipsum per noctem in aqua macerant pura, ut ipsius austeritas magis tollatur, quam tamen non omnino amittit. Amboinensium vero fructus quum nimis pusilli, huic operi inepti sunt, unde & hunc non norunt usum.

Ex vetustorum truncorum ligno, quod, uti dictum est, fuscum & duriusculum est, Javani & Macassares non tantum parvos formant postes, sed etiam Oryza moles & machinas, frustum enim eligunt sesquipedale vel binas ulnas longum, in cuius eentro longum formant canalem; ab utraque ejus ora foveam excavant, in longo isto canali Oryzam contundunt paleis inclusam, in rotundis vero istis roveis ipsum pady seu oryza granum, ut ab exteriori gluma separaretur, hoc enim lignum huic operi optime inservit, quum acutis suis filamentis facillime glumam desquamet.

Nigrum vetustorum truncorum cor cum aqua supra porphyritum contritum, ac fronti inlinitum Cephalalgiam tollit ex frigore ortam, quum primo cutim parum exurat, sed sensim frigus ac materiam flatulentam expellit.

Tabula Septuagesima Sexta

Ramum exhibet Mangii albi.

Ubi Litt. A. Corymbum floriferum majori exprimit forma.

B. Vero fructum integrum.

veel digter: In de lengte gekapt of gezaagt, vertoont het lange aderen, gelyk 't Vuuren-bout, groen zynde is 't zappig, maar wert baast droog en ligt, ontfangt 't vuur zeer baast, dat 't al smeulende voed, en niet uytgaat, tot dat 't gansch in asche vervalt. Als deze boomen dik en oud werden, zo gewinnenze van binnen een bruyn of swartachtig bert, gelyk Canawa, dog niet dikker dan een duym, maar 't omleggende bout in de dikte van een dye, werd redelyk hard, dat zeer durabel is, en in sommige Eylanden tot stylen van buyzen gebruykt wert.

Men heeft eygentlyk twee soorten hier van, aan bladeren en uysterlyke gedaante makenderen gelyk, het swarte, wiens hout graauwachtig is, en het witte met een wit hout, dog beyde met een swart bert, en de stammen in den ouderdom bol, het laatste wert alleen tot brandhout gebruykt, al is 't nog groen.

Naam. In 't Latyn Mangium Album, van de witte gedaante der bladeren. Op Maleys Mangi Mangi Poeti, dog eygentlyk Caju Api Api, dat is Lignum ignarium van zyn gebruyk. Op Macassers Pepe Pepe, op Cerams Affi Affi, beyde van dezelfde beduydenis met de voorgaande. Op Amboinisch Watta Cumban en Cuban, als of men zeyde bloem-Mangi Mangi, om dat 't op zekere tyden van 't jaar zeer vol bloemen bangt.

Plaats. Het waist op vlakke stranden, niet onder de booge Mangi Mangis, maar alleen, en daar 't droog is, met kleyne steenen gemengt, gemeenlyk by den uytgang der rivieren, en agter 't Mangium fruticans. Men vind het in Amboina, Ceram, Boero, Celebes, en de kleyne Eylanden voor Java.

Gebruik. Van dit hout kan men niet zonderlings hebben tot timmeren bequaam, maar het dient meest om vuur daar mede te houden, dat langzaam smooken zal, gelyk de onze met turf en londt doen; doch van dit hout kan men ook vlammen krygen, als men daar in blaast, 't is dierbalven zeer bequaam voor de zeevarende, en de Javanen verkopen 't aan dezelve met bondeltjes, want by de Amboinezen is zyn gebruyk meest onbekent.

De Macassaren konnen 't lyf lang ophouden met deze vruchten, als de ryft duur is, want zy nemen de bruynne heeft van de buytenste schel, en 't binnensche Cattoen gezuuyert, kooken hem op in water, en eeten hem aldus in plaats van ryft tot andere spyze: Andere weken hem daarenboven nog een nacht in versche water, om de wrangheid nog meer uyt te trekken, die zy evenwel nog niet eenemaal verliest. De Amboinsche vruchten, als te kleen, zyn hier toe onbequaam, dies zy van dat gebruyk niet weten.

Uyt het hout van de oude stammen, dat als gezegt, bruyn en bardachtig begint te werden, maken de Javanen en Macassaren niet alleen kleyne stylen, maar ook baare ryft-blokken, want zy nemen een stuk, anderhalf en twee vademmen lang, in wiens midden zy een lange geute maken, en aan elk eynde een ronde kuyl; in de lange geut stampenze de ryft, die nog aan zyn stroo is, in deronde kuylen stampenze de Pady of ryft, graauw, om dezelve van de buytenste bolster te ontleiden, want dit hout is daar toe zeer bequaam, om dat 't met zyne scherpe draden zeer ligt de bolster afneemt.

Het swarte bert uyt de oude stammen met water op een steen gewreven, en op 't voorhoofd gesmeert, geneest de hooftpyn, die uyt windrigheid komt, eerst een weinig op de buyd brandende, dog allengskens verminderende, en met eenen de winden ytttrekkende.

De zes- en zeventigste Plaat

Vertoont een Tak van de witte Mangie-Boom.

Alwaar Litt. A. de bloem-tros in grooter gedaante vertoont.

B. De vrucht in zyn geheel.

